

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**Факультет природничий
Кафедра екології та географії**

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

з обов'язкової освітньої компоненти

ГЕОГРАФІЯ ЖИТОМИРЩИНИ

для підготовки здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань	<i>01 Освіта/Педагогіка</i>
Спеціальність	<i>014 Середня освіта</i>
Предметна спеціальність	<i>014.07 Середня освіта (Географія)</i>
Спеціалізація	-
Освітня програма	<i>Середня освіта (Географія)</i>
Факультет	<i>Природничий</i>

Автори: кандидат біологічних наук, доцент Віталій КОСТЮК
кандидат біологічних наук, доцент Руслана ВЛАСЕНКО

Розглянуто та схвалено
на засіданні кафедри екології та географії
Протокол № 18 від «20» червня 2023 р.
Завідувач кафедри _____ Олександр ГАРБАР

Житомир 2023

УДК 913 (477/1-32)

Г-35

Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Протокол № 16 від «31» серпня 2023 р.)

Рецензенти:

Анатолій ГУДЗЕВИЧ – доктор географічних наук, професор кафедри географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ольга РЯБОКОНЬ – кандидат географічних наук, доцент, перший проректор з науково-педагогічної роботи КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти».

Володимир КОРІННИЙ – кандидат геологічних наук, доцент кафедри екології та географії Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Г-35 Інструктивно-методичні матеріали до лабораторних занять з обов'язкової освітньої компоненти «Географія Житомирщини» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти / В. Костюк, Р. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 30 с.

© Костюк В. С., 2023

© Власенко Р.П., 2023

© Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
<i>Лабораторна робота № 1–2. Географічне положення Житомирської області</i>	6
<i>Лабораторна робота № 3–4. Рельєф та корисні копалини</i>	9
<i>Лабораторна робота № 5–6. Кліматичні особливості Житомирської області. Водні багатства регіону</i>	12
<i>Лабораторна робота № 7–8. Ґрунти, рослинний і тваринний світ. Екологічні проблеми Житомирщини</i>	15
<i>Лабораторна робота № 9–10. Населення Житомирської області</i>	18
<i>Лабораторна робота № 11–12. Господарська діяльність та транспорт</i>	22
<i>Лабораторна робота № 13–14. Освіта та культура</i>	25
Список рекомендованої літератури	28

ВСТУП

Освітня компонента «Географія Житомирщини» вивчається на I курсі другого (магістерського) рівня вищої освіти Середня освіта (Географія).

Мета освітньої компоненти: формування у здобувачів вищої освіти знань про фізико-географічні особливості Житомирської області, географічне положення, адміністративний устрій, клімат, ґрунти, водойми, рослинний та тваринний світ, природоохоронний комплекс, населення, релігійний стан, розвиток господарства, пам'ятки історії та культури, про місця народження і діяльність видатних земляків.

Основними завданнями вивчення освітньої компоненти є:

- розширення знань про суспільно-географічне положення Житомирської області, історико-географічні аспекти заселення та освоєння, природно-ресурсний потенціал території, геодемографічну ситуацію, особливості розвитку і функціонування її господарства;
- оволодіння вміннями користуватися різними джерелами інформації для знаходження, систематизації, презентації різноманітної краєзнавчої інформації, встановлювати зв'язки в системі географічних знань та формування на цій основі ключових компетенцій, що сприятимуть активній соціально-відповідальній поведінці у географічному просторі Житомирщини;
- ознайомлення з принципами раціонального використання природних ресурсів Житомирської області;
- вміння практично застосовувати географічні знання, оцінювати стан природи Житомирської області та окремих районів і вплив на неї господарської діяльності людини;
- розвиток пізнавального інтересу до об'єктів і процесів навколишнього світу, інтелектуальних і творчих здібностей у процесі географічних спостережень, дослідження проблемних питань, самостійного набуття нових краєзнавчих знань;
- виховання бережливого ставлення до природи і ресурсів рідного краю.

Інструктивно-методичні рекомендації до лабораторних робіт розроблені на основі робочої навчальної програми з освітньої компоненти «Географія Житомирщини» спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.07 Середня освіта(Географія).

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана

Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролем. Кожен здобувач вищої освіти має виконати обов'язкові завдання, передбачені інструктивно-методичними матеріалами до лабораторних занять, методичними рекомендаціями до організації самостійної та індивідуальної роботи здобувачів вищої освіти, силабусом, навчальною та робочою програмою освітньої компоненти.

На кожному лабораторному занятті за всі види робіт студент може отримати такі максимальні бали:

Вид заняття	Тестовий контроль знань	Усний контроль знань	Виконання та оформлення лабораторного заняття	Презентація за темою	Разом за заняття
Лабораторне заняття	20	30	40	10	100
ПМКР	100				100

Лабораторна робота № 1–2

Тема. Географічне положення Житомирської області

Мета: ознайомитися з особливостями географічного положення та адміністративно-територіального устрою Житомирської області.

Практичні завдання:

Завдання 1. Встановити характерні особливості фізико-географічного положення Житомирської області:

- загальні відомості про час утворення, обласний центр та площу області;
- крайні точки, протяжність із заходу на схід та із півночі на південь;
- положення в межах України та Європи;
- віддаленість від гір, морів та океанів.

Завдання 2. Охарактеризувати політико-географічне положення Житомирщини:

- встановити загальну довжину кордону Житомирської області;
- з якими областями та державами межує область;
- визначити, яку частку складає державний кордон.

Завдання 3. Здійснити порівняльну характеристику загальної площі області з площею окремих держав:

№ з/п	Територія	Площа
1.	Житомирська область	29,9 тис. км ²
2.	Вірменія	...
3.	Ізраїль	...
4.	Албанія	...
5.	Кіпр	...
6.	Ліван	...

Завдання 4. Описати особливості адміністративно-територіального устрою Житомирської області:

№ з/п	Адміністративний район	Назва районного центру	Час утворення
1.
2.
3.
4.
...

Завдання 5. Описати етапи формування території області в різні історичні періоди:

- в часи Київської Русі;
- у складі Литовського князівства та Польської держави;
- в період козаччини та Російської імперії;
- у період Радянського Союзу та незалежної Української держави.

Завдання 6. Зробити комплексний висновок про те, наскільки вигідним, є положення Житомирської області стосовно:

- природних умов;
- внутрішніх та зовнішніх сусідів;
- віддаленості від економічних та торгових партнерів.

Контрольні питання:

1. Яка площа Житомирської області у км² та гектарах?
2. Яка площа кожного з районів області у км² та гектарах?
3. В якому із часових поясів знаходиться Житомирщина?
4. Які країни знаходяться в тому ж часовому поясі що й Житомирська область?
5. З якими областями та країнами Житомирщина має пряме транспортне сполучення?
6. Які із населених пунктів області є найстарішими?

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- найбільші міста Житомирської області, та їхні міста-побратими.
- особливості формування системи населених пунктів на Житомирщині в різні історичні періоди.
- адміністративно-територіальний устрій області та етапи його формування.
- місце Житомирської області в системі транспортних зв'язків України.

2. За допомогою карт встановити географічний центр області.

3. Користуючись топографічною картою визначити координати крайніх точок області.

4. Користуючись топографічною картою визначити протяжність Житомирської області із заходу на схід та із півночі на південь в градусах.

Список рекомендованої літератури:

1. Весельська Н. М. Сторінки з історії нашого краю: нариси з краєзнавства: монографія. Житомир: Полісся, 2012. 239 с.
2. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
3. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / за ред. М. Ю. Костриці. Житомир: Полісся, 2009. 564 с.

4. Костриця М. Ю. Рідний край: навч. посібник для вчителів і учнів Житомирщини. Житомир: СМП "Житомир-РІКО-Прес-Реклама", 1996. 192 с.
5. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
6. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
7. Ліси Житомирщини: історико-економічний нарис / за ред. В. І. Ткачук. Житомир: Журфонд, 1997. 127 с.
8. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
9. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.1. 323 с.
10. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.2. 383 с.

Лабораторна робота № 3–4

Тема. Рельєф та корисні копалини

Мета: ознайомитися з основними етапами геологічної історії території Житомирської області, особливостями її геоморфології і орографії, а також з багатством мінералів, гірських порід та корисних копалин регіону.

Практичні завдання:

Завдання 1. На основі літературних джерел і картографічних матеріалів описати основні етапи геологічної історії території Житомирської області у геохронологічній таблиці, де для кожного періоду кожної ери вказати геологічні події, які відбувалися, а також якими відкладами характеризується певний період.

Геохронологічна таблиця

Ера	Період	Геологічні події
Архейська		...
Протерозойська		...
Палеозойська	Кембрійський	...
	Ордовіцький	...
	Силурійський	...
	Девонський	...
	Кам'яновугільний	...
	Пермський	...
Мезозойська	Тріасовий	...
	Юрський	...
	Крейдовий	...
Кайнозойська	Палеогеновий	...
	Неогеновий	...
	Четвертинний	...

Завдання 2. Використовуючи добірки з колекції гірських порід та мінералів, розсортувати запропоновані зразки відповідно до:

- переліку родовищ чи кар'єрів, де вони були добуті;
- ери чи періоду, якому вони характерні.

Пояснити, чому зробили саме так.

Завдання 3. На основі літературних джерел і картографічних матеріалів нанести на контурну основу тектонічні структури Житомирської області.

Завдання 4. За допомогою карт атласу нанести на контурну основу головні орографічні одиниці Житомирської області:

- Придніпровську та Волино-Подільську височини;
- Поліську низовину;

- Словечансько-Овруцький, Білокоровицький, Озернянський та Топільнянський кряжі.

Завдання 5. За допомогою умовних позначень, нанести на контурну карту морфоскульптурні форми рельєфу в місцях їх найбільшого поширення:

- яри та балки;
- ози та ками;
- піщані дюни та пагорби;
- змієві вали.

Завдання 6. За допомогою умовних позначень, вказати на контурній карті основні родовища корисних копалин регіону.

Контрольні питання:

1. Етапи формування геологічної будови регіону.
2. Основні тектонічні структури області та їх зв'язок з орографією.
3. Головні орографічні одиниці Житомирської області.
4. Особливості та поширення четвертинних відкладів.
5. Морфоскульптурні особливості території регіону.
6. Антропогенні форми рельєфу та причини їх появи.
7. Різноманіття корисних копалин в регіоні.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- особливості формування геологічних відкладів на Житомирщині в різні історичні періоди.
- палеонтологічний літопис Житомирщини
- мінерали та гірські породи Житомирської області.
- корисні копалини Житомирської області.
- геологічні пам'ятки природи в регіоні.

2. Здійснити фізико-географічний опис однієї із орографічних одиниць області (на вибір): Придніпровська височина, Волино-Подільська височина, Поліська низовина, Словечансько-Овруцький кряж, Білокоровицький кряж, Озернянський кряж, Топільнянський кряж.

3. Позначити на контурній карті області абсолютні висоти, головні вододіли та місця відслонення геологічних відкладів.

4. Скласти геоморфологічний профіль однієї із територіальних громад області (на вибір).

5. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костиця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.

2. Корбут Г. О. Геологічна будова Житомирщини: монографія. Житомир: Рута, 2010. 23 с.
3. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
4. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
5. Костриця М. Ю. Рідний край: навч. посібник для вчителів і учнів Житомирщини. Житомир: СМП "Житомир-РІКО-Прес-Реклама", 1996. 192 с.
6. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
7. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. Географія мінеральних ресурсів України: монографія. Львів: Простір М, 2013. 683 с.

Лабораторна робота № 5–6

Тема. Кліматичні особливості Житомирської області. Водні багатства регіону

Мета: ознайомитися з характерними особливостями клімату Житомирської області, сезонними змінами погодних умов і явищ; розглянути регіональну структуру водних ресурсів, визначити особливості водойм та водотоків.

Практичні завдання:

Завдання 1. Встановити характерні особливості фізико-географічного положення Житомирської області:

Завдання 1. Використовуючи запропоновані літературні джерела та картографічні матеріали, проаналізуйте надходження сонячної радіації на територію Житомирської області. Поясніть причину зміни показника радіаційного балансу протягом року.

Завдання 2. Проаналізуйте розміщення ізотерм січня та липня. Зробіть висновок, нанесіть на контурну карту.

Завдання 3. Проаналізуйте розподіл опадів по території регіону, нанесіть на контурну карту.

Завдання 4. Визначте коефіцієнт зволоження для північно-західного та південно-східного агрокліматичних районів області. Поясніть причини відмінності між ними.

Завдання 5. Використовуючи запропоновані літературні джерела, схарактеризуйте структуру водних ресурсів Житомирської області, вказавши кількість річок, озер, водосховищ, ставків та боліт. Зробіть висновок про забезпеченість водними ресурсами регіону.

Структура водних ресурсів Житомирської області				
Річки	Озера	Водосховища	Ставки	Болота
...

Завдання 6. Дайте характеристику одного із озер регіону (на вибір) за наступним планом:

- географічне положення озера;
- походження озерної котловини;
- висота над рівнем моря;
- максимальна глибина та площа водного дзеркала озера;
- довжина, ширина озера, довжина та розчленованість берегової лінії;

- водний баланс озера;
- фізико-хімічні властивості озерної води;
- термічний і льодовий режими озера;
- господарське використання.

Завдання 7. Використовуючи запропоновані літературні джерела та картографічні матеріали, опишіть основні гідрографічні характеристики найбільших річок Житомирської області:

Назва річки	Загальна довжина, км	Довжина в межах області, км	Середній стік мм/м ³ за рік
Тетерів
Случ
Уборть
Ірпінь
Словечна
Здвиж
Ірша

Контрольні питання:

1. Назвіть чинники, які формують клімат в регіоні.
2. Дайте характеристику термічного режиму Житомирської області.
3. Поясніть характер розподілу опадів по території регіону.
4. Поясніть циркуляційні процеси взимку та влітку на території області.
5. Тривалість та вираженість сезонів року. Їх регіональні особливості.
6. Дайте загальну характеристику річок області (кількість, тип живлення, водний режим, морфометричні та кількісні характеристики).
7. Охарактеризуйте озера регіону (кількість, тип, розміри).
8. Штучні водойми Житомирщини. Їх типи, кількість, розміри.
9. Поясніть розміщення боліт в регіоні та їх основні характеристики.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- Небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища, які характерні для території області.
- Аналіз змін клімату на території Житомирської області в останні роки.
- Значення підземних вод, їх характеристики та особливості залягання в регіоні.
- Характеристика та проблеми малих річок Житомирського Полісся.

2. Користуючись графіком річного ходу температур, визначте початок і кінець, а також тривалість фенологічних пір року. Для виконання завдання варто використовувати на графіку шкалу часу. За початок весни рахують день

переходу середньодобової температури через 0° (вверх), літа – через $+15^{\circ}$ (вверх), осінь – через $+15^{\circ}$ (вниз), зими – 0° (вниз).

3. Побудуйте кругову діаграму тривалості фенологічних пір року для м. Житомир. З якими фенологічними явищами співпадає початок і кінець кожної з пір року.

4. Користуючись агрокліматичною картою, дайте господарську оцінку кліматичних ресурсів області. Які кліматичні особливості негативно впливають на господарську діяльність? Що вже зроблено і що варто зробити для пристосування до цих кліматичних явищ?

5. Позначте на контурній карті області басейн та площу водозбору однієї із середніх річок (на вибір).

6. Використовуючи дані фізичної карти, побудуйте поздовжній профіль однієї з річкових долин (на вибір).

7. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Гідрохімія та радіогеохімія річок і боліт Житомирської області: монографія. / за ред. С. І. Сніжка, О. О. Орлова. Житомир: Волинь, 2002. 262 с.
2. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
3. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
4. Костриця М. Ю. Еколого-географічний словник-довідник Житомирщини: монографія. Житомир: М.А.К. ЛТД, 1996. 200 с.
5. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
6. Костриця М. Ю. Рідний край: навч. посібник для вчителів і учнів Житомирщини. Житомир: СМП "Житомир-РІКО-Прес-Реклама", 1996. 192 с.
7. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.

Лабораторна робота № 7–8

Тема. Ґрунти, рослинний і тваринний світ. Екологічні проблеми Житомирщини

Мета: вивчити основні типи ґрунтів на території області, ознайомитися з найбільш поширеними видами рослин і тварин, а також розглянути екологічні проблеми регіону.

Практичні завдання:

Завдання 1. Проаналізувати розміщення основних типів ґрунтів на карті ґрунтів Житомирської області. Зробити висновок.

Завдання 2. На основі літературних джерел та карти ґрунтів Житомирської області, вказати типові ґрунти для поліської та лісостепової природно-кліматичних зон регіону.

Основні типи ґрунтів Житомирської області

№ з/п	Полісся	Лісостеп
1.
2.
3.
4.
5.

Завдання 3. На основі літературних джерел і картографічних матеріалів нанести на контурну основу межі поширення окремих типів лісів в регіоні. Порівняйте з розміщенням основних типів ґрунтів на карті ґрунтів Житомирської області. Зробити висновок.

Завдання 4. За допомогою карти рослинності Житомирської області встановити основні рослинні угруповання характерні для природно-кліматичної зони Лісостепу в межах регіону.

Завдання 5. За даними літературних джерел вказати назви диких тварин характерних для поліської та лісостепової природно-кліматичних зон регіону:

№ з/п	Полісся	Лісостеп
1.
2.
3.
4.
5.

Завдання 6. За даними літературних джерел та картографічних матеріалів встановіть структуру природно-заповідного фонду (ПЗФ) Житомирщини та відобразіть її у вигляді кругової діаграми (враховувати кількість та площу).

Завдання 7. На основі літературних джерел та картографічних матеріалів, складіть перелік об'єктів природо-заповідного фонду Житомирської області:

№ з/п	Об'єкт ПЗФ	Назва
1.	Заповідники	...
2.	Заказники	...
3.	Пам'ятки природи	...
4.	Ботанічні сади	...
5.	Пам'ятки садово-паркового мистецтва	...

Контрольні питання:

1. Назвіть основні типи ґрунтів в Житомирській області.
2. Назвіть найбільш поширені види рослин Житомирщини.
3. Скажіть, яких тварин можна знайти в регіоні.
4. Що вам відомо про азалію понтійську?
5. Перерахуйте відомі вам об'єкти природно-заповідного фонду Житомирщини.
6. Де на Житомирщині можна побачити дубів-велетнів?
7. Назвіть відомих природодослідників Житомирщини.
8. Поясніть наслідки аварії на Чорнобильській АЕС.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- Особливості процесу ґрунтоутворення на території Житомирської області.
- Види рослин та грибів Житомирщини, що охороняються.
- Тварини Житомирщини, що охороняються.
- Природно-заповідний фонд Житомирської області.
- Екологічна мережа Житомирської області.

2. Визначте за картою закономірності розміщення дерново-підзолистих і лучно-болотних ґрунтів. Простежте їх зв'язок з рослинним покривом.

3. За даними літературних джерел складіть перелік тварин які були акліматизовані в області.

4. Проаналізуйте, як меліорація вплинула на видовий склад та поширення тварин в області.

5. За даними літературних джерел позначте на контурній карті території радіаційного забруднення регіону після аварії на Чорнобильській АЕС.

6. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Андрійчук Т. В. та ін. Природно-заповідний фонд Житомирської області / Музейна справа на Житомирщині: історія та сучасність. Житомир, 2020. С. 488-490.
2. Весельська Н. М. Сторінки з історії нашого краю: нариси з краєзнавства: монографія. Житомир: Полісся, 2012. 239 с.
3. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
4. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / за ред. М. Ю. Костриці. Житомир: Полісся, 2009. 564 с.
5. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
6. Костриця М. Ю. Еколого-географічний словник-довідник Житомирщини: монографія. Житомир: М.А.К. ЛТД, 1996. 200 с.
7. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
8. Костриця М. Ю., Костриця Н. С. Природа і матеріальна культура Житомирщини: посібник з етнографічного краєзнавства. Житомир: М.А.К., 1999. 240 с.
9. Костюк В. С. Стан та причини деградації ґрунтів у Житомирській області / Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 19-20 груд. 2020 р. С. 6-8.
10. Ліси Житомирщини: історико-економічний нарис / за ред. В. І. Ткачук. Житомир: Журфонд, 1997. 127 с.
11. Природно-заповідний фонд Житомирської області: довідник / за редакцією О.О. Орлова. Житомир - Новоград-Волинський: вид-во "НОВОГрад", 2015. 404 с.
12. Стащенко К. А., Костюк В. С Вплив видобування корисних копалин у Житомирській області на стан природного середовища. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: VIII Міжнар. наук.-практ. конф. ,29-30 трав. Львів, 2023. С. 5-8.
13. Хом'як І. В. та ін. Динаміка відновлюваної рослинності піщаних кар'єрів Житомирського Полісся / Екологічні науки. 2022. Вип. 6 (39). С. 204-207.
14. Kostiuk V. S., Korinnyi V. I. Structure and current condition of soils in the Korosten district of Zhytomyr region // Challenges, threats and developments in biology, agriculture, ecology, geography, geology and chemistry: International scientific and practical conference, July 2-3, 2021. Lublin, 2021. P. 145-147.

Лабораторна робота № 9–10

Тема. Населення Житомирської області

Мета: ознайомитися з чисельністю, складом та структурою населення Житомирської області, розглянути особливості міського та сільського розселення в регіоні.

Практичні завдання:

Завдання 1. За інформаційно-аналітичними матеріалами Державної служби статистики України, проаналізуйте динаміку змін чисельності наявного та постійного населення Житомирської області. Побудуйте кругові діаграми наявного міського та сільського населення в регіоні станом на 1.01.2001, 1.01.2011 та 1.01.2021 рр.

Завдання 2. Використовуючи дані із запропонованих літературних джерел, розрахуйте показники народжуваності, смертності та природного приросту за період 2010-2020 рр., та вкажіть їх у таблиці.

Природний приріст населення Житомирської області

Рік	Народжуваність, ‰	Смертність, ‰	Природний приріст, ‰
2010	11,4	16,6	-5,2
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020

Завдання 3. Використовуючи дані з таблиці «Природний приріст населення Житомирської області» побудуйте графіки народжуваності, смертності та природного приросту за 2010-2020 рр.

Завдання 4. За інформацією з рекомендованих літературних джерел відобразити на контурній основі дані про густоту населення Житомирської області за окремими районами станом на 01.01.2022 р.

Завдання 5. На основі літературних джерел вкажіть кількість населення для кожного з адміністративних районів Житомирської області (станом на 1.01.2022 р.).

№ з/п	Адміністративний район	К-сть населення, тис. осіб
1	Житомирський	...
2	Бердичівський	...
3	Коростенський	...
4	Звягельський	...

Завдання 6. Проаналізувати, за даними таблиці вікові групи 10-14, 25-29 та 70 і старше станом на 2017, 2018, 2019 та 2020 рр. Який відсоток становить вікова група 25-29 та вікова група 70 і старше від загальної кількості населення у 2017 р. та 2019 р.?

Статеві-вікова структура населення Житомирської області

Вік	2017		2018		2019		2020	
	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.
0–4	34581	36757	32826	34753	30655	32484	27877	29806
5–9	35076	37116	35482	37845	35634	37860	35575	37732
10–14	30544	32386	31510	33191	32531	34162	33334	35155
15–19	29365	30830	28543	30299	27831	29896	27888	30068
20–24	37267	38879	35466	36765	33819	35149	32319	33523
25–29	45213	48154	44081	46907	42511	45370	40858	43579
30–34	49029	51750	49252	52090	48361	51359	46838	50477
35–39	42675	42164	42447	43127	43140	44821	44410	46292
40–44	45343	42423	44659	41730	43939	41347	43058	41001
45–49	42804	40678	43187	40876	43671	40730	44107	40858
50–54	45174	39990	43865	38939	42648	38125	42017	37539
55–59	47685	39384	47931	39606	47343	39311	46173	38500
60–64	43390	31449	43505	31900	44893	32721	45300	33176
65–69	37662	23684	38812	24360	39285	24897	39442	25312
70 і стар.	98802	40997	97641	40413	96605	39864	96648	40119
Всього	664610	576641	659207	572801	652866	568096	645844	563137

Завдання 7. Проаналізуйте карту національного складу населення Житомирської області.

Контрольні питання:

1. Назвіть загальну кількість населення Житомирської області.
2. Дайте характеристику розселення (міського та сільського).
3. Проаналізуйте динаміку природного руху населення (народжуваність та смертність).
4. Опишіть статеву-вікову структуру населення регіону.
5. Назвіть особливості механічного руху населення (міграції).
6. Проаналізуйте національний склад населення області.
7. Опишіть шлюбно-сімейну ситуацію.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- Населені пункти Житомирської області.
- Територіальна структура розселення Житомирського регіону.
- Екологічна ситуація як чинник розселення в області.
- Національний склад населення регіону.
- Історія заселення Житомирщини.

2. Розрахувати чисельність населення Житомирської області за поданими показниками: народжуваність 7,6‰, смертність 17,6‰, еміграція 16781 осіб, імміграція 16125 осіб, чисельність на початок року 1208212 осіб.

3. З'ясуйте сучасний стан трудових ресурсів Житомирської області.

4. Дайте характеристику національного складу населення регіону. Назвіть причини.

5. За даними літературних джерел позначте на контурній карті області райони з найбільшою та найменшою чисельністю населення.

6. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Брожко, М. В., Власенко, Р. П. Сучасний стан урбанізаційних процесів у Житомирській області / The 22th International scientific and practical conference "Modern theories and improvement of world methods".2023. Р. 110-113.
2. Власенко Р. П., Костюк В. С., Андрійчук Т. В. Демографічна ситуація у місті Житомирі // Водні і наземні екосистеми та збереження їх біорізноманіття. Житомир, 2020. С. 172-175.
3. Костюк В. С. та ін. Історико-географічний аналіз формування системи міст України / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. 2022. № 16. С. 7-16.
4. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України: монографія. Київ: Либідь, 2001. 304 с.
5. Весельська Н. М. Сторінки з історії нашого краю: нариси з краєзнавства: монографія. Житомир: Полісся, 2012. 239 с.

6. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
7. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / за ред. М. Ю. Костриці. Житомир: Полісся, 2009. 564 с.
8. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
9. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
10. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
11. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.1. 323 с.
12. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.2. 383 с.

Лабораторна робота № 11–12

Тема. Господарська діяльність та транспорт

Мета: ознайомитися з територіальною та галузевою структурою агропромислового комплексу Житомирської області, розглянути сучасний стан і особливості транспортної системи регіону.

Практичні завдання:

Завдання 1. Використовуючи запропоновані літературні джерела проаналізуйте структуру промисловості Житомирської області за загальним обсягом сукупної валової продукції та відобразіть її у вигляді кругової діаграми.

Завдання 2. Дайте загальну характеристику розвитку машинобудівної галузі промисловості в Житомирській області за планом:

- географія поширення та фактори розміщення;
- основні підприємства та їх продукція;
- динаміка основних видів продукції за останні 5 років;
- значення та перспективи розвитку.

Завдання 3. Дайте загальну характеристику розвитку легкої промисловості в Житомирській області за планом:

- географія поширення та фактори розміщення;
- основні підприємства та їх продукція;
- динаміка основних видів продукції за останні 5 років;
- значення та перспективи розвитку.

Завдання 4. Використовуючи запропоновані літературні джерела проаналізуйте структуру сільського господарства Житомирської області за загальним обсягом валової продукції та встановіть співвідношення між рослинництвом і тваринництвом. Результати відобразіть її у вигляді кругової діаграми.

Завдання 5. Дайте загальну характеристику сучасного стану галузі тваринництва на Житомирщині за планом:

- структура галузі;
- валове виробництво продукції;
- територіальне розташування;
- перспективи розвитку.

Завдання 6. Дайте загальну характеристику сучасного стану галузі рослинництва на Житомирщині за планом:

- структура галузі;
- посівні площі;
- територіальне розташування;
- перспективи розвитку.

Завдання 7. Використовуючи запропоновані літературні джерела визначте питому вагу кожного із видів транспорту в структурі перевезення вантажів. Результати відобразить її у вигляді кругової діаграми.

Контрольні питання:

1. Назвіть провідні галузі промисловості Житомирської області.
2. Дайте характеристику сучасного стану хімічної промисловості.
3. Перерахуйте найбільші підприємства харчової промисловості.
4. Назвіть основні галузі рослинництва на Житомирщині.
5. Назвіть основні галузі тваринництва в регіоні.
6. Охарактеризуйте основні залізничні вузли Житомирської області.
7. Дайте характеристику авіаційному транспорту.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:

- Машинобудівні та металообробні підприємства.
- Підприємства швейної, взуттєвої та трикотажної галузей.
- Підприємства хімічної промисловості.
- Територіальна структура сільського господарства регіону.
- Економічні зв'язки Житомирщини.

2. Визначте економіко-географічне положення Житомирщини:

- до якого економічного району входить область;
- віддаленість від інших економічних районів;
- близькість до сировинних баз;
- близькість до промислово-транспортних вузлів.

3. Опишіть транспортно-географічне положення регіону:

- на перетині яких транспортних шляхів знаходиться область;
- наявність на території області транспортних вузлів;
- відстань до найближчих промислових центрів та вузлів.

4. На контурній карті області позначте райони спеціалізації сільського господарства. Окремими позначками покажіть розміщення головних зернових та технічних культур, а також провідних галузей тваринництва.

5. Дайте характеристику зовнішніх та внутрішніх економічних зв'язків Житомирської області.

6. Позначте на контурній карті головні залізничні вузли області.

7. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
2. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
3. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
4. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.1. 323 с.
5. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.2. 383 с.
6. Промисловість Житомирської області: статистичний збірник / за ред. Т. М. Бульчак. Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2018. 102 с.

Лабораторна робота № 13–14

Тема. Освіта та культура

Мета: ознайомитися з регіональними особливостями освіти та культури в Житомирській області.

Практичні завдання:

Завдання 1. Опишіть структуру закладів освіти Житомирської області:

№ з/п	Навчальні заклади	Кількість
1	Заклади вищої освіти (університети, інститути)	...
2	Заклади вищої освіти (технікуми, коледжі)	...
3	Заклади професійно-технічної освіти	...
4	Заклади загальної середньої освіти	...
5	Навчально-виховні заклади (інтернати)	...
6	Дошкільні заклади	...

Завдання 2. Опишіть структуру закладів культури Житомирської області:

№ з/п	Перелік установ, закладів	Кількість
1	Філармонії	...
2	Консерваторії	...
3	Театри	...
4	Кінозали	...
5	Бібліотеки	...
6	Музеї	...
7	Будинки культури	...
8	Центри дозвілля	...

Завдання 3. Відмітьте на контурній карті області популярні туристичні локації: Урочище Кам'яне село, масток Евеліни Ганської, костел святої Клари, Коростишівський каньйон, замок-музей Радомисль, садиба Грохольських-Терещенків, паровий млин у с. Нова Чорторія, Звягельська фортеця.

Завдання 4. Використовуючи запропоновані літературні джерела, вкажіть для кожного з районних центрів Житомирщини перелік найвизначніших пам'яток, за планом:

- історичні;
- архітектури та містобудування;
- археологічні;
- монументального мистецтва.

Завдання 5. Вкажіть назви населених пунктів Житомирської області де знаходяться перераховані об'єкти культури та туризму:

№ з/п	Об'єкт	Локалізація
1	Замок Радомисль	...
2	Монастир Босих Кармелітів	...
3	Купальня княгині Ольги	...
4	Руїни палацу родини Терещенків	...
5	Музей Лесі Українки	...
6	Садиба Олізара	...

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте структуру закладів освіти Житомирської області.
2. Назвіть об'єкти культурної спадщини регіону.
3. Дайте характеристику сучасних суспільно-культурних процесів в регіоні.
4. Імена яких відомих людей пов'язують із Житомирщиною?
5. Популярні туристичні об'єкти в регіоні.

Завдання на самостійне опрацювання:

1. Використовуючи запропоновані літературні джерела, підготуйте презентації на такі теми:
 - Видатні постаті регіону.
 - Топ 10 найпопулярніших туристичних об'єктів в області.
 - Музеї Житомирщини.
 - Таке є тільки у нас!
 - Народні звичаї, традиції та обряди Житомирщини.
2. Зробіть загальний опис одного із міст області (на вибір) за планом:
 - час заснування, вік;
 - наявність визначних пам'яток (історичних, архітектурних, археологічних);
 - відомі особистості, які тут проживали.
3. Назвіть ті самобутні культурні особливості, які відрізняють жителів Житомирщини від мешканців інших регіонів.
4. Дайте характеристику туристичних ресурсів одного із районів Житомирської області (на вибір).
5. Підготуйте усне повідомлення (до 5 хв) за тематикою лабораторної роботи.

Список рекомендованої літератури:

1. Андрійчук Т. В., Власенко Р. П., Костюк В. С. Володимир Бондарчук - вчений, педагог, громадський діяч, людина / Краєзнавство рідного краю: історія та сьогодення: наук.-краєзнав. конф., присвяч. 80-річчю від дня народж. М. Ю. Костиці. Житомир, 2022. С. 108-115.

2. Весельська Н. М. Сторінки з історії нашого краю: нариси з краєзнавства: монографія. Житомир: Полісся, 2012. 239 с.
3. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
4. Кожному мила своя сторона: краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю / упоряд. Л. І. Бондарчук, Л. С. Демченко. Житомир: Журфонд, 1997. 192 с.
5. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / за ред. М. Ю. Костриці. Житомир: Полісся, 2009. 564 с.
6. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
7. Костриця М. Ю., Костриця Н. С. Природа і матеріальна культура Житомирщини: посібник з етнографічного краєзнавства. Житомир: М.А.К., 1999. 240 с.
8. Костриця М. Ю., Мокрицький Г. П. У просторі і часі: видатні постаті Житомирщини: монографія. Житомир: Журфонд, 1995. 204 с.
9. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
10. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.1. 323 с.
11. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.2. 383 с.

Після опрацювання лабораторного заняття № 14 проводиться підсумкова модульна контрольна робота.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Барановський М. О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навчальний посібник. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2018. 376 с.
2. Гудзеляк І. Географія населення: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 126 с.
3. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.
4. Нетробчук І. М., Полянський С. В. Фізична географія України: практикум для самостійних та індивідуальних занять. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015. 58 с.
5. Примушко С. І., Величко В. Ф. Мінеральні ресурси України: монографія. Київ: ДНВП «Геоінформ України», 2021. 270 с.
6. Природно-заповідний фонд Житомирської області: довідник / за редакцією О.О. Орлова. Житомир - Новоград-Волинський: вид-во "НОВОГрад", 2015. 404 с.
7. Сивий М., Паранько І., Іванов Є. Географія мінеральних ресурсів України: монографія. Львів: Простір М, 2013. 683 с.

Додаткова:

1. Атлас вчителя / В. В. Молочко та ін. Київ: ДНВП «Картографія», 2010. 328 с.
2. Весельська Н. М. Сторінки з історії нашого краю: нариси з краєзнавства: монографія. Житомир: Полісся, 2012. 239 с.
3. Гідрохімія та радіогеохімія річок і боліт Житомирської області: монографія. / за ред. С. І. Сніжка, О. О. Орлова. Житомир: Волинь, 2002. 262 с.
4. Житомирська область: географічний атлас. Вид. 5-е, випр. і допов. / відпов. ред. М. Ю. Костриця. Київ: ТОВ «Вид-во «Мапа», 2012. 23 с.
5. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: походження назв поселень України: монографія. Київ: Либідь, 2001. 304 с.
6. Кожному мила своя сторона: краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю / упоряд. Л. І. Бондарчук, Л. С. Демченко. Житомир: Журфонд, 1997. 192 с.
7. Корбут Г. О. Геологічна будова Житомирщини: монографія. Житомир: Рута, 2010. 23 с.
8. Костриця М. М., Костриця М. Ю. Житомирщина туристична: краєзнавчі нариси / за ред. М. Ю. Костриці. Житомир: Полісся, 2009. 564 с.
9. Костриця М. Ю. Еколого-географічний словник-довідник Житомирщини: монографія. Житомир: М.А.К. ЛТД, 1996. 200 с.
10. Костриця М. Ю. Рідний край: навч. посібник для вчителів і учнів Житомирщини. Житомир: СМП "Житомир-РІКО-Прес-Реклама", 1996. 192 с.

11. Костриця М. Ю., Костриця Н. С. Природа і матеріальна культура Житомирщини: посібник з етнографічного краєзнавства. Житомир: М.А.К., 1999. 240 с.
12. Костриця М. Ю., Мокрицький Г. П. У просторі і часі: видатні постаті Житомирщини: монографія. Житомир: Журфонд, 1995. 204 с.
13. Костриця М. Ю. Географія Житомирської області: монографія. Житомир: ВКО Газета «Житомирський вісник», 1993. 198 с.
14. Костриця М. Ю. Рідний край – Житомирщина: монографія. Київ: Мапа, 2005. 160 с.
15. Ліси Житомирщини: історико-економічний нарис / за ред. В. І. Ткачук. Житомир: Журфонд, 1997. 127 с.
16. Махорін Г. Л. Книга рекордів та досягнень Житомирщини: монографія. Житомир: В. Б. Котвицький, 2015. 63 с.
17. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.1. 323 с.
18. Мокрицький Г. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія: у 4 томах. Житомир, 2011. Т.2. 383 с.
19. Промисловість Житомирської області: статистичний збірник / за ред. Т. М. Бульчак. Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2018. 102 с.

Інтернет-ресурси:

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: <http://library.zu.edu.ua> (дата звернення: 20.05.2023).
2. Географічний портал. URL: <http://www.geograf.com.ua/countries> (дата звернення: 20.05.2023).
3. Географічні дослідження території України. URL: <http://compas.ucoz.com/publ> (дата звернення: 20.05.2023).
4. Географія. Інтерактивні атласи. URL: <https://new.osvitanet.com.ua/heohrafiia/> (дата звернення: 20.05.2023).
5. Географія. Інтерактивні карти. URL: <https://new.osvitanet.com.ua/interactive-maps/> (дата звернення: 20.05.2023).
6. Екологічний паспорт Житомирської області за 2022 р. URL: <https://eprdep.zht.gov.ua/Ecopasport%202022.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).
7. Інтерактивні карти родовищ корисних копалин. URL: <http://minerals-ua.info/golovna/interaktivni-karti-rodovishh-korisnix-kopalin/> (дата звернення: 20.05.2023).
8. Карта ґрунтів України. URL: <https://superagronom.com/karty/karta-gruntiv-ukrainy> (дата звернення: 20.05.2023).
9. Планета Земля. URL: Режим доступу до ресурсу: <http://www.myplanet-earth.com> (дата звернення: 20.05.2023).
10. Списки пам'яток України. URL: <http://wikilovesmonuments.org.ua/lists/> та <http://ua.dorogovkaz.com/dostoprimechatelnosti.php> (дата звернення: 20.05.2023).

Навчально-методичне видання

ГЕОГРАФІЯ ЖИТОМИРЩИНИ

Інструктивно-методичні матеріали
до лабораторних робіт
для здобувачів вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми Середня освіта (Географія)
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)

Автори:
Віталій КОСТЮК
Руслана ВЛАСЕНКО

Видається в авторській редакції